

NÁSTUP MODERNY DO ZÁHRADNEJ A KRAJINNEJ ARCHITEKTÚRY A JEJ PREJAVY NA SLOVENSKU

Katarína Kristiánová

Moderna vstupuje do oblasti záhradnej a krajinnej architektúry ako priemet trendov moderného hnutia v umení a v architektúre. Začiatkom 20. storočia a najmä v období medzi dvoma vojnami sa prostredníctvom vplyvu iných umení postupne mení aj umenie tvorby záhrad. Toto obdobie však neznamená len nástup moderny do záhradnej tvorby, ale je najmä obdobím, keď sa v rokoch 1890 – 1940 aj pod vplyvom moderny a ako odpoveď na významné spoločensko-ekonomické zmeny, formuje nová profesia – krajinná architektúra.

Na rozdiel od architektúry a výtvarného umenia moderna do záhradnej a krajinnej architektúry vstupuje potichu a pozvoľna. Ako hovorí Marc Treib, vstup moderny do krajinnej a záhradnej architektúry neznamená „kataklizmatické prerušenie“ vzťahu s minulosťou.¹ Dôkazom sú mnohé fotografie, kde novú modernú architektúru ešte stále dopĺňa historizujúca výsadba v secesnom či romantickom duchu, a ktoré dokumentujú, že koncepty výsadiieb, záhradná architektúra a sadovnícky prejav veľmi dlho uplatňovali výrazové prostriedky minulosti, záhradníckych štýlov 19. storočia. (→ 1) Súbor výrazových prostriedkov krajinnej a záhradnej architektúry 19. storočia, vychádzajúce z tradícií Beaux Arts, Art Deco, secesie či Art Nouveau, sú len postupne nahrádzané uplatňovaním

nových charakteristických umeleckých foriem, štruktúr a znakov, ktoré sú identifikovateľné v maľbe, grafickom umení, architektúre, v tvorbe nábytku a podobne a ktoré spájajú obraz Mondriana, kreslo Rietvelde či jazyk Bauhausu, napríklad aj so záhradou Guevrekiana. (→ 2)

Jeden z prvých priekopníkov modernej krajinnej architektúry, Fletcher Steele, v roku 1930 píše o nástupe moderny do oblasti záhradnej a krajinnej architektúry takto: „*My záhradníci sme vždy boli pozadu za ostatnými umeniami pri prijímaní nových myšlienok. V srdci konzervatívni, veríme, že perfektná záhrada nezávisí od nových a čudných vecí, ale na dobrom vykonávaní toho, čo už vieme.*

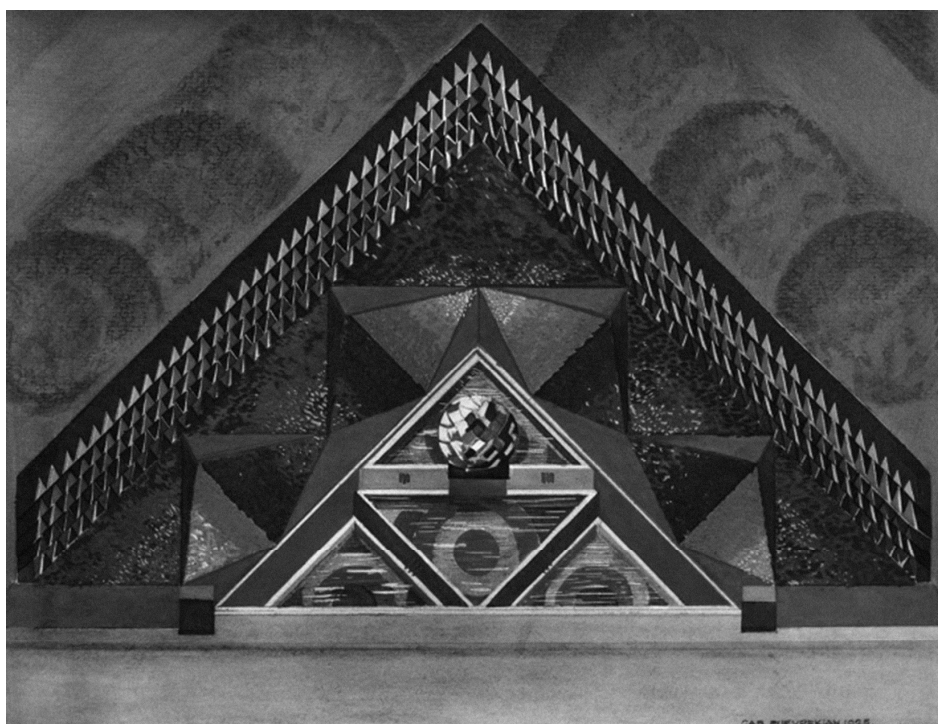
Ale veríme vo vhodnosť. Keď architekt postaví dom po novom, vybavený nábytkom v novom duchu, keď sa všetky štýly zmenili a mladí sa sťažujú ‚Prečo neurobiť niečo s tou hlúpu starou záhradou?‘, zobudíme sa.“²

Pomalý nástup moderny do oblasti záhradnej a krajinnej architektúry pragmaticky zdôvodňuje Shephard vo svojej knihe *Modern Garden* z roku 1953 – kým hlavnými hybnými silami rozvoja moderného hnutia v architektúre boli nové príležitosti umožnené pokrokom v stavebných technológiách a konštrukčných materiáloch, záhradné techniky zostali principiálne rovnaké, ako boli ešte v 18. storočí. Ako uvádza

- 1 Adaptácia hotela Slovensko
Rudolf Stockar 1930 – architektúra
v novom štýle a ruže
Zdroj: Slovenský staviteľ, 1931

- 2 Záhrada vody a svetla pre Exposition
Internationale des Arts Décoratifs
et Industrielles Modernes
v Paríži v roku 1925.
Kresba Gabriela Guévrékiana.
Zdroj: J. Marrast, Jardins, 1925

Shepherd, „aj vynález kosačky, ktorý sa môže zdať revolučným, len urýchlil a zlacnil tie isté procesy, ktoré používal už Capability Brown“.³

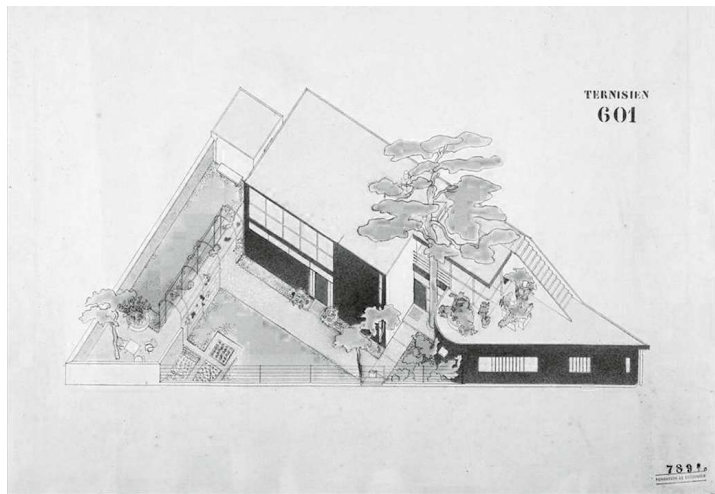
Až keď modernosť či „modernita“ v umení, v móde, v dizajne nábytku, v architektúre preniká všetky oblasti života a stáva sa spôsobom životného štýlu, vstupuje aj do oblasti tvorby záhrad a tvorby vonkajších priestorov, do oblasti krajinskej architektúry. Nové revolučné architektonické koncepty moderny, ktoré prinášajú unikátne riešenia vzťahu budovy a jej prostredia a ktoré si kladú za cieľ skvalitniť životný priestor človeka, zabezpečiť mu zdravé a hygienické prostredie, plné svetla, vzduchu a zelene, sa začínajú odrážať i v nových spôsoboch záhradných a krajinnno-architektonických riešení vonkajších priestorov, verejných priestorov, celých mestských štvrtí i nových miest.

VPLYV MODERNY V ARCHITEKTÚRE A URBANIZME NA ROZVOJ KRAJINNO-ARCHITEKTONICKEJ MODERNY

Otvorený plán, „*plan libre*“, znamená nielen vnútornú, ale i vonkajšiu otvorenosť, veľké presklené plochy, pásové okno, balkóny, terasy, lodžie, markízy, zimné záhrady alebo strešné záhrady – všetky tieto prvky, ktoré sú charakteristickou črtou architektúry nielen rodinných domov, víl a bytových domov, ale aj školských stavieb, zdravotníckych zariadení, sanatórií, kúpeľných domov, administratívnych, obchodných či priemyselných stavieb, súčasne vytvárajú nový vzťah interiéru a exteriéru, nový vzťah domu a záhrady, budovy a jej okolia.⁴ Urbanizmus, ktorý sa v období nástupu moderny, podobne ako krajinná architektúra, tiež formuje ako samostatná profesijná disciplína, prináša urbanistické koncepty mesta,

ktoré sú konceptmi mesta v zeleni – či sú to koncepty uplatňujúce spôsoby kolektívneho bývania formou viacpodlažných domov umiestnených uprostred verejných zelených priestorov, alebo koncepty záhradných miest s formami individuálneho bývania, či koncepty priemyselných, pásových miest s pásmi zelene oddelujúcimi bývanie od výroby a s pásmi zelene na rekreáciu.

V konceptoch modernej architektúry a urbanizmu sú záhrada, vonkajší priestor a zeleň tvorené ako súčasť „*Gesamtkunstwerk*“ – súhrnného umeleckého diela. Koncept vonkajších priestorov a zelene je formovaný ako neoddeliteľná súčasť celkového architektonického konceptu. Ako spomína napríklad Vladimír Karfík, ktorý v roku 1925 pôsobil v ateliéri Le Corbusiera: „Začal som robiť na svojej práci: bol to axonometrický pohľad na rodinný dom

3 Le Corbusier: Maison Tarnisien, Boulogne-sur-Seine, axonometrický pohľad

Zdroj: Fondation Le Corbusier © FLC/ADAGP

4 Zeleň a architektúra – Corbusierove skice pre vilu Meyer, október 1925

Zdroj: Fondation Le Corbusier © FLC 31525

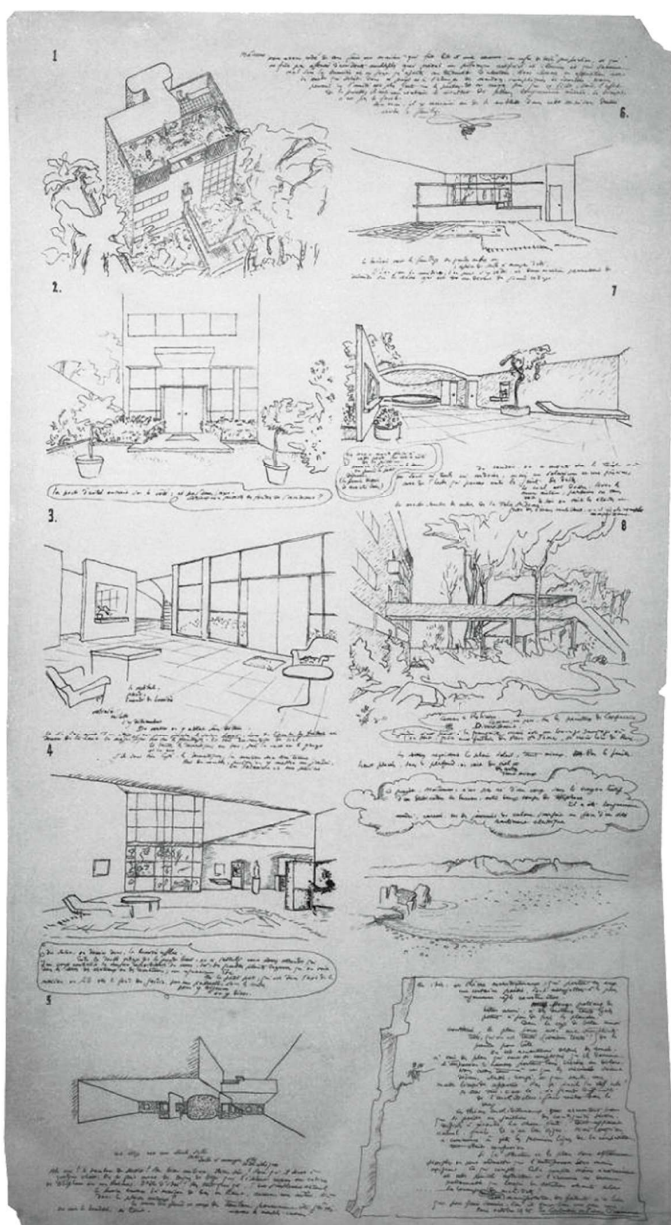
v Boulogne pre umelecký pár – manžel hudobník a manželka maliarka. Riešenie domu bolo zaujímavé: malá trojuholníková parcela medzi dvoma zbiehajúcimi sa ulicami. Dom bol umiestnený v špicí a nie na širokom konci, ako by to bol urobil normálny architekt.... Mal som axonometrický pohľad lineárne hotový a mal byť živo farebný, bola to akási ozvena obrazov, ktoré vtedy Corbu maľoval v kubisticko-puristickom štýle. Pierre mi zrejme nevedel poradiť, tak som čakal, kým sa objaví Le Corbusier. Prišiel a dokreslil zeleň v záhrade, svojím skicovitým virtuóznym spôsobom.⁴⁵ (→ 3)

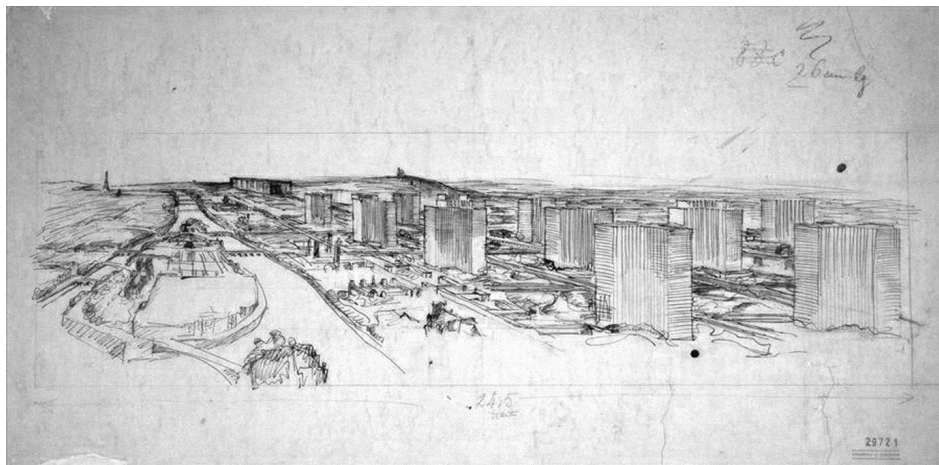
Hoci nazeranie Le Corbusiera a mnohých architektov moderny na rastlinný materiál bolo len zovšeobecneným nazeraním na „zeleň ako takú“, práve tieto architektonické koncepty priniesli zmeny do záhradnej tvorby a do krajinnno-architektonickej tvorby. (→ 4) Nielen do tvorby záhrad, ale aj do tvorby verejných priestorov, najmä prostredníctvom nových urbanistických konceptov, ktoré vyjadrovali potreby riešenia otázky bývania a súčasne potreby zabezpečenia dostatku zelene, svetla a vzduchu. Tak, ako napríklad v návrhu výškových budov uprostred rozľahlých zelených plôch v Corbusierovom pláne nového centra Paríža – pláne Voisin z roku 1925, ktorý bol pokračovateľom Corbusierovho plánu Ville Contemporaine z roku 1922. (→ 5)

FORMOVANIE TEORETICKÝCH POSTULÁTOV MODERNÉHO HNUTIA V KRAJINNEJ ARCHITEKTÚRE

Krajinní architekti, ktorí sa začiatkom 20. storočia vymedzujú ako samostatná profesia, voči umelcom, architektom, či záhradníkom, formulujú i svoje teórie, túžby a snahy – napríklad ako ovplyvňovať urbánny rast, ovplyvniť územné plánovanie, posilniť ochranu krajiny, a snažia sa definovať aj to, čo znamená moderna pre záhradnú a krajinnno-architektonickú tvorbu.

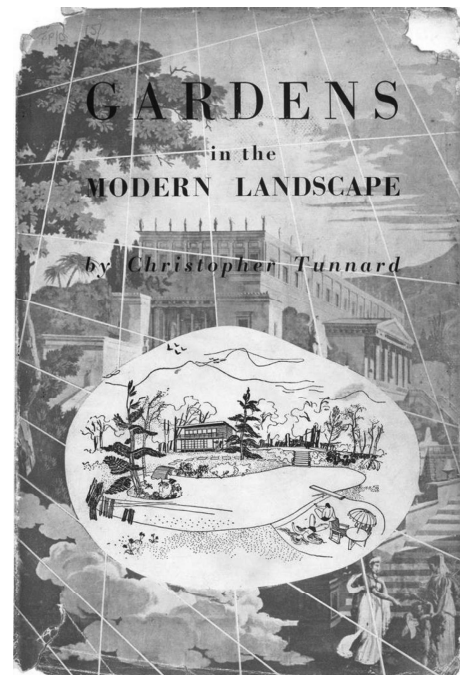
Teoretické postuláty moderny v krajinnnej a záhradnej architektúre formuluje Christopher Tunnard v sérii článkov uverejňovaných v britskom časopise Architectural Review od októbra 1937 do septembra 1938, ktoré boli neskôr v roku 1938 vydané knižne pod názvom *Gardens in the Modern Landscape*. Druhé, doplnené vydanie vyšlo aj o desať rokov neskôr, v roku 1948. V sérii dvanástich

5 Nové koncepty bývania plné zelene, svetla, vzduchu – plán Voisin pre Paríž, Le Corbusier 1925
Zdroj: Fondation Le Corbusier © FLC/ADAGP

6 Obálka knihy Christophera Tunnarda *Gardens in the Modern Landscape* z roku 1938
Zdroj: Caroline Simpson Library & Research Collection, Sydney Living Museums. Clough 712 TUN

esejí odmieta dovedty prevládajúci štýl a volá po „nových technikách“ integrujúcich formu a účel: „Funkcionálna záhrada sa vyhýba extrémom sentimentálneho expresionizmu divokej záhrady a aj intelektuálnemu klasicizmu formálnej záhrady, zhmotňuje ducha racionalizmu a cez estetiku praktického usporiadania svojich častí vytvára priateľské a pohostinné prostredie pre oddych a rekreáciu.“⁶

Tunnardove články a kniha vyšli v čase, keď v britskej praxi dominovala tradícia „Arts and Crafts“ a v severoamerickej praxi „Beaux Arts“, ktoré boli veľmi odolné voči modernizmu tridsiatych rokov. *Gardens in the Modern Landscape* bola prvou knihou v angličtine, ktorá prekročila hranice od tradičnej záhradnej architektúry smerom k architektonickému modernizmu a stala sa veľmi čítanou. (→ 6) Zmenila pohľad na krajinnú architektúru a ovplyvnila tvorbu celej generácie mladých krajinných architektov, ako boli napríklad Garrett Eckbo, Dan Kiley, James Rose alebo Lawrence Halprin, ktorý študoval u Tunnarda, v čase jeho pôsobenia na Harvarde. Našli sa aj takí, ktorí nazerali na Tunnardovu prácu skepticky, napríklad Jan Tijs Pieter Bijhouwer. Tunnardova publikácia nebola celkom prvou, ktorá pojednávala o moderne v krajinskej architektúre – napríklad Leberecht Migge, ktorý spolupracoval s Brunom Tautom, Ernstom Mayom a Adolfom Loosom, vydal už v roku 1913 publikáciu *Gartenkultur des 20. Jahrhunderts*.⁷ Tunnard však ako prvý rozšíril a spopularizoval idey moderny v krajinskej architektúre v anglicky hovoriacich krajinách tak, že jeho dielo, ktoré sa stalo klasikou modernizmu,

ovplyvňovalo vývoj krajinskej architektúry od povojnového obdobia až podnes.

Tunnard však neovplyvnil vývoj modernej krajinskej architektúry len teoreticky. Jeho „krajina“ domu Sergeja Chermayeffa, „Bentley Wood“ v Hallande, v anglickom Sussexe, z roku 1938, sa stala ikonou krajinnno-architektonickej moderny. Architekt Serge Chermayeff, presvedčený modernista, ktorý spolupracoval s Erichom Mendelsohnom a bol členom skupiny MARS, si navrhol a postavil dom v duchu princípov moderny a k návrhu jeho okolia si prizval k spolupráci Christophera Tunnarda. Po prvýkrát v histórii anglického domu vybehla podlaha domu tou istou dlažbou, bez stupňa alebo prahu, do záhradnej terasy a pri otvorení posuvných okien sa celkom stratila hranica medzi interiérom a exteriérom.⁸ Na vzdialenom konci terasy zasklená konštrukcia drevenej terláže rámovala ďaleký výhľad do záhrady – krajiny, ktorú akoby navrhol Capability Brown, tvorí ju lúka a pretvorený les – zelený trávnik s naturalizovanou výsadbou cibulovín, najmä narcisov, a premyslene prerieđený lesný porast, s podrastom zvončekov, prvosenok a náprstníkov. Na vzdialenom konci terasy bola na špeciálnom podstavci umiestnená socha Henryho Moora. Chrbtom k domu, pozerajúc do krajiny, slovami Moora – tvorila mediátora medzi domom a večnou krajinou.⁹ Nadčasový a nadštýlový koncept vzťahu budovy a krajiny v Bentley Wood sa stal symbolom moderny v záhradnej a krajinskej architektúre. (→ 7, 8)

Krajinnno-architektonická moderna sa rozvíja v tridsiatych rokoch 20. storočia v mnohých krajinách a v dielach mnohých autorov. Napríklad v Belgicku v diele Jeana Canneel-Claesa či v Dánsku v diele Carla

7, 8 Serge Chermayeff a Christopher Tunnard:
Bentley Wood, Halland, Sussex,
1935 – 1938, so sochou Henryho Moora
Zdroj: Dell a Wainwright, Architectural Review

Theodora Sørensen, ktorého prístupy k tvorbe detských ihrísk, ktoré aj publikoval v roku 1931 v knihe *Parkpolitik i Sogn og Købstad*¹⁰, výrazne ovplyvnili tvorbu detských ihrísk v povojnovom období a v druhej polovici 20. storočia.¹¹ Moderna, šíriaca sa ako medzinárodný architektonický štýl, ovláda v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia aj architektonické dianie v Československu, ako „nový sloh v novej republike“,¹² a nové trendy, ktoré prináša vo vývoji architektonických a urbanistických riešení vonkajších priestorov, verejných priestorov, celých mestských štvrtí i nových miest, sa odrážajú aj v nových spôsoboch záhradných a krajinno-architektonických riešení.

NÁSTUP MODERNY V ZÁHRADNEJ A KRAJINNEJ ARCHITEKTÚRE NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

Moderna prichádza na Slovensko v medzivojnovom období a v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia. Vznik Československej republiky, budovanie novej štátnosti, vyvoláva aj na území Slovenska zvýšenú stavebnú aktivitu, potrebu budovania nových štátnych budov, budov škôl, budov kultúrnych, osvetových, budov športových spolkov i budov pre bývanie silnejúcej domácej buržoázie, inteligencie a robotníkov.¹³ Aj na Slovensku je nástup moderny v krajinnej a záhradnej architektúre pomalší. Kým architektonické koncepty opúšťajú zdobnosť doznievajúcich slohov obdobia rakúsko-uhorskej monarchie, doznieva historizujúci štylizmus a ako hovorí Foltyn: „objavujú sa prvé puristické architektúry, predstavujúce prevrat v architektonickom

myslení a zápas o moderný bezozdobný prejav“¹⁴, koncepty výsadiieb, záhradná architektúra a sadovnícky prejav ešte dlho uplatňujú výrazové prostriedky minulosti.

Na rozdiel od iných krajín, kde sa začiatkom 20. storočia profesia krajinného architekta oddeľuje od profesie záhradníka a stáva sa predmetom už aj vysokoškolského štúdia – na území Slovenska je záhradníctvo ešte dlho odbornou disciplínou vyučovanou len na odborných či učňovských školách. Na Slovensku v tomto období bolo 6 škôl zameraných na roľníctvo a hospodárstvo, z toho 5 slovenských škôl a 1 maďarská škola. Jednou z najstarších škôl bola napríklad Vinársko-záhradnícka škola založená v roku 1884 v Bratislave, ktorá sa v roku 1922 presťahovala do Modry. Výnosom Ministerstva zemédelství v Prahe bola dňa 18. októbra 1923 zriadená Štátna zemédel'ská škola v Eberharde, dnešnom Malinove. Vyššie vzdelanie v odbore študenti zo Slovenska získavali zväčša v Maďarsku, Rakúsku, v Čechách či v Nemecku. Napríklad záhradný architekt Alexander Glaus (1920 – 1992), po absolvovaní prvého ročníka vinárskej školy v Modre študoval na Vyššej vinársko-ovocinárskej a záhradníckej škole v Mělníku, ktorá mala vysokú odbornú úroveň, sústreďovala všetkých väčšinou už vyučených záhradníkov – študentov s praxou z celej Československej republiky. Potom odišiel študovať záhradnú architektúru do Berlína – Dahlemu, ktorú absolvoval v roku 1941 jednou záverečnou skúškou. Škola bola v tom čase považovaná za jedinú záhradnícku univerzitu v strednej Európe. Vysoké

záhradnícke školstvo v Lednici na Morave bolo budované až od roku 1952 a nadviazalo na tradície Vyššej ovocinársko-záhradníckej školy (Höhere Obst-Gartenbauschule), ktorá bola prvou strednou školou s maturitou vo vtedajšej rakúsko-uhorskej monarchii.¹⁵

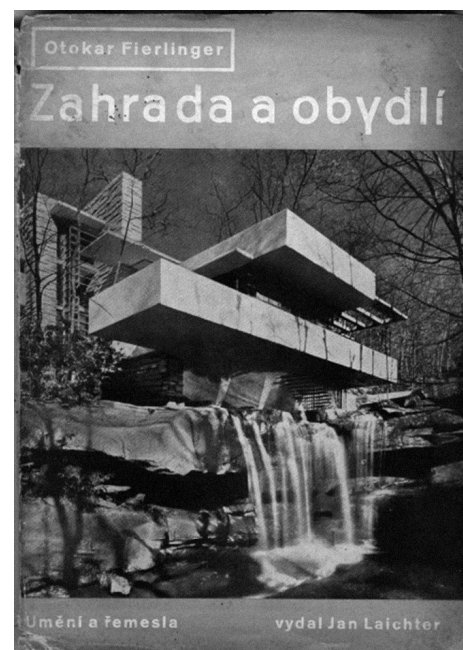
Záhradnícka prax popredných predstaviteľov odboru bola pred prvou svetovou vojnou zviazaná napríklad s údržbou historických parkov a záhrad šľachtických sídel, kde typickými záľubami boli výsadby zbierkového rázu a uplatnenie introdukovaného rastlinného materiálu. Objednávateľom záhradných a krajinno-architektonických úprav boli aj mestské správy, ktoré zakladali a upravovali verejné priestranstvá. Novým objednávateľom v medzivojnovom období sa stáva silnejúca stredná a vyššia vrstva (podnikatelia, umelci, inteligencia), ktorá stavia svoje vily či domy. Budovanie nových obytných štvrtí, budov škôl, kultúrnych budov, priemyselných zón a miest vyžadovalo aj územné plánovanie, a vytváralo aj požiadavku na záhradné a krajinno-architektonické úpravy.

Kým v českej časti republiky pôsobili významní autori záhradných a krajinno-architektonických úprav, ktorí aj veľa publikovali,¹⁶ a ktorých tvorivá činnosť je dobre zmapovaná, ako boli napríklad František Thomayer, Josef Vaněk, Josef Kumpán, Josef Miniberger či Otokar Fierlinger (obr. 10), vzdelaním architekt, ktorý svojím prejavom prezentuje radikálny odklon od konvenčných riešení smerom k uplatňovaniu princípov moderny v záhradnej a krajinnej architektúre,¹⁷ na Slovensku autori

9 Vila Dr. Mokrého (Eugen Rosenberg, 1934),
Topolčany, Moyzesova 3
Autorka fotografie: Katarína Kristiánová, 2012

10 Obálka knihy Zahrada a obydlí od Otokara Fierlingera, vydaná vo vydavateľstve Jana Leichtera. Obálku s motívom Kaufmannovho domu od F. L. Wrighta navrhol Ladislav Sutnar

záhradníckeho alebo sadovníckeho riešenia záhrad tohto obdobia zväčša nie sú známi.

Ale aj napriek tomu, že na území Slovenska absentuje školstvo v oblasti záhradnej a krajinnej architektúry, že záhradníctvo zotrúva v tradíciách a je menej rozvinuté než v českej časti republiky, možno v príkladoch modernej architektúry na území Slovenska nájsť mnoho pozoruhodných a jedinečných záhradných a krajinno-architektonických riešení.

Koncepty záhradnej a krajinnej architektúry obdobia medzivojnovy moderny na Slovensku sa prejavujú v rôznych mierkach a v rôznych typologických formách od záhrad rodinných domov a vil cez riešenia vonkajších priestorov areálov škôl, sanatórií, administratívnych, obchodných budov a podobne až po urbanistické koncepty záhradných miest a verejných urbánnych priestorov.¹⁸

MODERNA V ZÁHRADNEJ A KRAJINNEJ ARCHITEKTÚRE VILOVÝCH ZÁHRAD, ŠKÔL, KÚPEĽOV, SANATÓRIÍ A V URBANISTICKÝCH KONCEPTOCH OBYTNÝCH ŠTVRTÍ A MIEST NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

Architektúra rodinných domov a vilových stavieb na Slovensku predstavuje príklady jedinečných riešení vzťahu interiéru a exteriéru prostredníctvom uplatnenia charakteristických výrazových prostriedkov. ako

sú balkóny, terasy, lodžie, markízy, zimné záhrady alebo pásové okná.¹⁹ Z množstva pozoruhodných riešení možno aj na Slovensku objaviť napríklad použitie nového prvku – strešnej záhrady. Prvý rodinný dom so strešnou záhradou na Slovensku bol postavený v roku 1927 podľa projektu Michala Maximiliána Scheera v Žiline, no nezachoval sa.²⁰ Scheer riešil vzťah interiéru a exteriéru pozoruhodným spôsobom napríklad aj vo vile Šimona Steina v Žiline, kde investorovu požiadavkou bolo zachovať starý jaseň. Jaseň je vnímaný cez pásové okno zimnej záhrady na prízemí, prechádzajúce za obidva rohy a zo strešnej terasy. Obidva priestory súčasne tienil.²¹ Zaujímavým príkladom modernej záhrady tohto obdobia tvorenej ako súčasť architektonického konceptu je napríklad aj záhrada vily Ing. Weisza v Bratislave, kde Artúr Szalatnai-Slatinský vytvoril záhradu vo svahu ako geometrickú kompozíciu terás a schodísk, ktorá bola uverejnená i v časopise *Slovenský staviteľ* v roku 1936.²² Vily v novom štýle, ako uvádza Matúš Dulla: „zostali prosté a holé, bez šatu...“.²³ Azda aj preto možno nájsť toľko príkladov, keď dobové fotografie dokumentujú obľubu „oblečenia“ ich fasád popínavými rastlinami. (→ 9) Záhrady vilových domov boli často produktom spolupráce architekta, majiteľa a záhradníka, výsadby odrážali vkus aj záľuby majiteľov či majiteľky.

11 Rudolf Stockar: Regulačný plán kúpeľov Sliač, 1929
Zdroj: Slovenský staviteľ 32, s. 192

Okrem architektúry vilových záhrad sa moderna v záhradnej a krajinnej architektúre prejavuje v rozmanitých typologických skupinách, i v areáloch administratívnych, obchodných alebo priemyselných stavieb, ale azda najvýraznejšie v riešeníach školských areálov, kúpeľných areálov a sanatórií. Spoločenské zmeny, rozvoj zdravotného poisťovníctva a poisťovacích spoločností, umožnili rozvoj kúpeľníctva a stavby nových sanatórií a kúpeľných komplexov vstupujú do krajinného prostredia, do tradičných kúpeľných areálov, kúpeľných parkov a kúpeľných miest obdobia rakúsko-uhorskej monarchie a 19. storočia. Menia ich ráz a prinášajú nové krajinno-architektonické koncepty. Kúpeľné komplexy a sanatóriá medzivojnovnej moderny, napríklad vo Vysokých Tatrách, Sliači alebo v Trenčianskych Tepliaciach, s bazénmi, kolonádami

a kúpeľnými parkmi sú významnými predstaviteľmi kultúrneho dedičstva moderného hnutia. Stali sa súčasťou kultúrnej a krajinnej identity a to aj v prípadoch, keď svojou mierkou a výrazom nerešpektovali okolité prírodné a kultúrno-historické prostredie.²⁴ Takými boli svojimi nezvyčajnými rozmermi napríklad liečebný ústav TBC a respiračných chorôb vo Vyšných Hágoch (František Libra, Jiří Kan, spolupráca – Svatopluk Basař, Soběslav Sobek, realizovaný v rokoch 1934 – 1938) alebo liečebný dom Palace v Sliači (Rudolf Stockar, realizovaný v dvoch etapách v rokoch 1927 – 1931 a 1931 – 1937). Aj liečebný dom Machnác Jaromíra Krejčara (realizovaný v rokoch 1930 – 1932) v Trenčianskych Tepliaciach, známy svojimi balkónmi, ktoré sa veľmi podobajú balkónom na internáte Bauhausu od Waltera Gropia, bol v tridsiatych rokoch

12, 13 Kúpalisko Zelená žaba v Trenčianskych Tepličiach (B. Fuchs, 1936 – 1937), pred rekonštrukciou
Autorka fotografie: Katarína Kristiánová, 2012

14, 15 Kochovo sanatórium (D. Jurkovič, J. Merganc, O. Klimeš, 1929 – 1930, výsadby J. Mišák) a jeho atrium po rekonštrukcii (V. Šišolák, D. Dinaj, 2008 – 2011). Zdroj: Foltyn, Ladislav: Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918 – 1939. Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska 1993
Autorka fotografie: Katarína Kristiánová, 2012

najväčším objektom kúpeľov, ktorý oveľa prevyšoval susednú zástavbu. Výstavba veľkých kúpeľných komplexov si vyžadovala aj vypracovanie regulačných plánov kúpeľov a krajinno-architektonických riešení ich areálov – napríklad výstavba liečebného domu Palace vyvolala potrebu spracovať Regulačný plán kúpeľov Sliač, ktorý Rudolf Stockar spracoval v roku 1929. (→ 11)

Ako príklad jedinečného krajinárskeho riešenia modernej architektúry v spojitosti s prírodným prostredím možno uviesť kúpalisko Zelená žaba Bohuslava Fuchsa (realizované v rokoch 1936 – 1937) v Trenčianskych Tepličiach (→ 12, 13), alebo Kochovo sanatórium so záhradou, postavené Bratislave v rokoch 1929 – 1930 pre Dr. Karola Kocha podľa projektu Dušana Jurkoviča, Jindřicha Merganca a Otmaru Klimeša. Architektonický koncept záhrady je pripisovaný

Jindřichovi Mergancovi a výsadby Jozefovi Mišákovi. Budova sanatória je zasadená do svahu v tvare rozťahnutého písmena V, čím umožňuje vytvorenie polouzavretého intímneho priestoru átria s fontánou upravenou pre kaskádovité padanie vody a súčasne umožňuje orientáciu výhľadu miestností smerom do záhrady na svahu. Záhrada bola navrhnutá ako rehabilitačno-relaxačná plocha, na spríjemnenie liečebného pobytu pacientok. Keďže je zasadená do svahovitého terénu, bola upravená na niekoľko terás vzájomne prepojených chodníčkami a schodiskami, nachádzali sa tu lavičky, intímne zákutia so sochami, bazén aj lúka na slnenie.²⁵ Výsadby sú pripisované slovenskému botanikovi a záhradníkovi arboréta v Tesárskych Mlyňanoch – Jozefovi Mišákovi, ktorého najznámejšou prácou je *Vždy zelené stromoví listnaté* z roku 1925,²⁶

venované grófovi Ambrózy-Migazzimu, kde hodnotí zhromaždený sortiment sempervirentov v arboréte Mlyňany. Sortiment arboréta Mlyňany sa teda odráža aj v zbierkovom charaktere Kochovej záhrady – záhrada je mimoriadne dendrologicky pestrá, pôvodne tu bolo vysadených okolo 120 druhov, z toho 30 ihličnatých a 26 listnatých stálezelených cudzokrajných drevín tak, aby svojou zeleňou spríjemňovali pacientkam pobyt po celý rok. Záhrada v súčasnosti chátra aj keď objekt sanatória bol v rokoch 2008 – 2011 zrekonštruovaný. (→ 14, 15)

Príkladom jedinečných prístupov obdobia modernej k formovaniu zelených priestorov v urbanistickej štruktúre mesta sú na Slovensku mestá Svit a Partizánske, založené obuvníckym koncernom Baťa. Partizánske, pôvodne Baťovany (→ 16) boli vybudované v rokoch 1939 – 1949, podľa

16 Baťovany, dnešné Partizánske ako záhradné mesto (1938, 1939 – 1949)

Zdroj: <http://batastory.net/images/516.jpg>

regulačného plánu, ktorý navrhol Jiří Voženilek v zmysle vlastného konceptu ideálneho priemyselného mesta pre 5000 až 15000 obyvateľov. Neoddeliteľnou súčasťou priestorovej koncepcie bola zeleň, v duchu Baťovej predstavy „továreň a mesto v záhradách“. Väčšinu námestia práce zaberá mestský park, a ako uvádza Henrieta Moravčíková, jeho sadovnickej úprave venovalo projekčné oddelenie v Zlíne a neskôr v Baťovanoch – Partizánskom od roku 1944 – do roku 1955 veľkú pozornosť.²⁷ Sadovnicke úpravy námestia boli koncipované ako dve odlišné zóny. Časť pri spoločenskom dome mala ráz kompaktného mestského priestoru, časť pred kostolom mala byť vysadená v duchu anglických parkov. Park prirodzene prerastal do obytnej zástavby, ktorá bola voľne rozložená v zeleni, bez ohraničenia jednotlivých pozemkov.²⁸ Baťov priemyselný komplex na výrobu syntetických vlákien v blízkosti Batizovic vzniká už od roku 1934, podľa územného plánu Františka Lydie Gahuru – v roku 1946 sa stal samostatnou obcou Svit. Jednotlivé objekty projektovala zlínska stavebná akciová spoločnosť za účasti Vladimíra Karfíka. Továreň oddeľuje od sídliska zelený pás, v ktorom boli postavené spoločenské stavby – škola, učilište, spoločenský dom. Vladimír Karfík vo svojich spomienkach uvádza: „Tomáš Baťa bol proti hromadnému bývaniu v činžových domoch a razil heslo: ‚Pracovať kolektívne, bývať individuálne‘. Pre zamestnancov sa preto stavali veľké kolónie rodinných domov (najčastejšie dvojdomov). Každý mal svoju

záhradku. Gahura mi s úsmevom hovoril: ‚Pán šéf Baťa si myslí, že každý, kto má byť so záhradkou, menej fluktuuje a je vernejším spolupracovníkom. Namiesto politiky radšej ryje vo svojej záhradke‘.²⁹ Svit a Partizánske predstavujú dodnes zachované prostredie pôvodných baťovských záhradných miest, ktorých urbanistický a krajinnno-architektonický koncept predstavuje hodnotu, ktorú je potrebné zachovávať a udržiavať.

ZÁVER

Ako uvádza Dušan Riedl, prelínanie záhrady s architektúrou sa stalo príznačným zeleným motívom funkcionalizmu.³⁰ „Záhrada nie je len okolo domu, je i v ňom (verandy, balkóny), je i na ňom (záhrady na rovných strechách), ba prebieha i pod ním (Le Corbusierove domy na pilotách),“ vyhlasuje Koula.³¹ Ako konštatuje Riedl, „záhrada funkcionalizmu nepochybne podstatne prispela i k úspechu jeho architektúry, v ktorej predstavovala jeden z hlavných citovo ľudských motívov“.³² Charakteristické črty architektonických konceptov moderny sa prejavili v hodnotách záhradných a krajinnno-architektonických riešení aj na Slovensku a v záujme zachovania integrity a autenticity dedičstva moderného hnutia je potrebné pri procesoch rekonštrukcie a obnovy pamiatok venovať pozornosť aj ich výskumu, obnove a zachovaniu.

Príspevok vznikol v rámci výskumu v projekte Gardens of MoMo in Slovakia – aspects of preservation and restoration s podporou The Getty Foundation and The Getty Conservation Institute a v projekte COST FP1204 GreenInUrbs, Green Infrastructure approach: linking environmental with social aspects in studying and managing urban forests.

- 1 TREIB, Marc: Introduction. v TREIB, Marc (ed.) *Modern landscape architecture: a critical review*. The MIT Press 1993. 294 s.
- 2 STEELE, Fletcher: *New pioneering in garden design*. Reprinted from *Landscape architecture*, October 1930. v TREIB, Marc (ed.) *Modern landscape architecture: a critical review*. The MIT Press 1993, s.108 – 113.
- 3 SHEPHEARD, Peter: *Modern Gardens*, Architectural Press, 1953. 144 s.
- 4 KRISTIÁNOVÁ, Katarína: Zachovanie charakteristík vzťahu interiéru a exteriéru pri obnove pamiatok moderného hnutia. *Obnova kultúrneho dedičstva*, Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava, STU v Bratislave, 2012, s. 66 – 70.
- 5 KARFÍK, Vladimír: *Architekt si spomína*. Bratislava, Spolok architektov Slovenska 1993. 330 s.
- 6 TUNNARD, Christopher: *Gardens in the Modern Landscape, a Facsimile of the Revised 1948 Edition*, University of Pennsylvania Press, 2014. 208 s.
- 7 MIGGE, Leberecht: *Die Gartenkultur des 20. Jahrhunderts*. Eugen Diederichs Jena, 1913, 174 s., pozri aj JACQUES, David – WOULDSTRA, Jan: *Landscape Modernism Renounced: The Career of Christopher Tunnard (1910-1979)* Routledge, 2009. 288 s.
- 8 POWERS, Alan: *Landscape in Britain*. v TREIB, Marc (ed.): *The Architecture of Landscape, 1940-1960*, University of Pennsylvania Press, 2002. 328 s., tu s. 58.
- 9 Z prejavu umelca pre British Council, 1955, <http://www.tate.org.uk/art/artworks/moore-recumbent-figure-n05387/text-catalogue-entry>.
- 10 SØRENSEN, Carl Theodor: *Parkpolitik i Sogn og Købstad*, Kodaň, Gyldendal 1931. 124 s.
- 11 CONINCK-SMITH, Ning de: *Natural play in natural surroundings. Urban childhood and playground planning in Denmark, c. 1930 – 1950*, Working Paper 6. Child and Youth Culture, The Department of Contemporary Cultural Studies Odense University, Odense University Press, 1999. 28 s. Do dejín modernej krajinnej architektúry sa zapísali štokholmské parky tzv. „štokholmskej školy“ s hernými a rekreačnými priestormi podľa návrhov Osvalda Almqvista, Erika Glemmeho a Holgera Bloma, budované najmä v období, keď bol šéfom oddelenia správy parkov Holger Blom, v rokoch 1938 – 1971. Pozri aj WORPOLE, Ken: *Here Comes the Sun: Architecture and Public Space in Twentieth-Century European Culture*, London, Reaktion Books 2000. 172 s.
- 12 MORAVČÍKOVÁ, Henrieta (ed.) et al: *Architektúra na Slovensku – stručné dejiny*. Bratislava, Slovart 2005. 184 s., tu s. 140.
- 13 DULLA, Matúš – MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava, Slovart 2002. 512 s., MORAVČÍKOVÁ, Henrieta (ed.) et al: *Architektúra na Slovensku – stručné dejiny*. Bratislava, Slovart 2005. 184 s.
- 14 FOLTYN, Ladislav: *Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918 – 1939*. Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska 1993. 238 s.
- 15 KRISTIÁNOVÁ, Katarína: Kontexty vzdelávania v krajinnej architektúre. In: *ALFA 3/2015*, s. 4 – 13.
- 16 KUMPÁN, Josef: *Novodobé zahrady*. Vyd. 1. Praha, Vydavatelství národohospodářských publikací V. J. Procházky 1938. 96 s., VANĚK, Josef: *České zahrady*. I. díl. Chrudim 1920. 78 s., VANĚK, Josef: *České zahrady*. II. díl. Chrudim 1925. 106 s., TĚŠITEL, Jan J.: *Naše rodinné zahrady I. a II.*, A. Neubert, Praha 1931. 878 s.
- 17 FIERLINGER, Otokar: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice*. Praha, Jan Laichter, 1938. 56 s., FIERLINGER, Otokar – ŘÍHA, Josef Karel: *Město a upravovací plán*. 1. vyd. Spolek československých inženýrů. Praha 1932. 140 s., pozri napríklad aj ŠÍMEK, Pavel – ZÁMEČNÍK, Roman: *Památková obnova vilových zahrad založených v meziválečném období*. Odborná metodika Národního památkového ústavu, Metodického centra moderní architektury. Národní památkový ústav, edice odborné a metodické publikace, svazek 66, Brno 2015. 92 s.
- 18 KRISTIÁNOVÁ, Katarína: *Garden and landscape architecture of the interwar modernism in Slovakia*. SGEM 2014. Conference on Arts, Performing Arts, Architecture and Design: International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences & Arts, 3 – 9. September 2014, Albena, Bulgaria. 1. vyd. Sofia: SGEM 2014, s. 697 – 705, pozri aj RIEDL, Dušan: *Funkcionalistická zahrada v niekdajšom Československu*. Projekt: revue slovenskej architektúry, roč. 38, č. 2, 1996, s. 20 – 24.
- 19 KRISTIÁNOVÁ, Katarína: Zachovanie charakteristík vzťahu interiéru a exteriéru pri obnove pamiatok moderného hnutia. *Obnova kultúrneho dedičstva*, Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava, STU v Bratislave, 2012, s. 66 – 70.
- 20 DULLA, Matúš (ed.) et al.: *Slávne vily Slovenska*. Foibos Books SK 2010. 284 s., tu s. 155.
- 21 Tamže, s. 193.
- 22 SZALATNAI, Artúr: *Obytné zahrady na svahu*. Slovenský staviteľ 6, 1936, č. 4, s. 113 – 114, na s. 99 – 103.
- 23 DULLA, Matúš (ed.) et al.: *Slávne vily Slovenska*. Foibos Books SK 2010. 284 s., tu s. 155.
- 24 KRISTIÁNOVÁ, Katarína: *International, local and individual – Modern movement and landscape Architecture of Spas in Slovakia*. V SOERENSEN, Christiane – LIEDTKE, Karoline (Eds): *Specifics discussing landscape architecture*. ECLAS Conference HCU/Hamburg 22. – 25. 9. 2013, 1. vyd. Berlín, Jovis 2014, s. 312 – 317.
- 25 ZVAROVÁ, Zuzana – VÁGENKNECHTOVÁ, Veronika: *Zahrada Kochovho sanatória*. *Revue Pamiatky a múzeá* 4, 2008, s. 13 – 18.
- 26 MIŠÁK, Jozef: *Immergruene Laubgehoeelze: Erfahrungen in Malonya*. Berlin-Westend, Verlag der Gartenschoenheit 1925. 80 s.
- 27 MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: *Baťovany – Partizánske: Vzorné slovenské priemyselné mesto*. MOMONECO Seminar 28. 8. 2003, http://momoneco.kotka.fi/seminars_uk_03_Moravcikova_sl.html.
- 28 MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: *Baťovany – Partizánske: Vzorné slovenské priemyselné mesto*. *Architektúra & urbanizmus* 37, 2003, 3 – 4, s. 112 – 146.
- 29 KARFÍK, Vladimír: *Architekt si spomína*. Bratislava, Spolok architektov Slovenska 1993. 330 s.
- 30 RIEDL, Dušan: *Funkcionalistická zahrada v niekdajšom Československu*. Projekt: revue slovenskej architektúry, roč. 38, č. 2, 1996, s. 20 – 24.
- 31 KOULA, Jan Emil: *Obytný dům dneška*. Praha, Družstevní práce 1931, s. 345.
- 32 RIEDL, Dušan: *Funkcionalistická zahrada v niekdajšom Československu*. Projekt: revue slovenskej architektúry, roč. 38, č. 2, 1996, s. 20 – 24.